

В. В. Бондаренко, старший викладач кафедри вогневої та спеціальної фізичної підготовки навчально-наукового інституту підготовки фахівців для підрозділів слідства та кримінальної міліції Національної академії внутрішніх справ, кандидат педагогічних наук

СИТУАЦІЙНІ МОДЕЛІ РУХОВОЇ ТА МОТИВАЦІЙНОЇ ПОВЕДІНКИ ОЗБРОЄНОГО СУПРОТИВНИКА

Проведено аналіз та узагальнено знання щодо особливостей виникнення та перебігу ситуацій збройного зіткнення працівників правоохоронних органів та правопорушників. Розроблено ситуаційні моделі рухової та мотиваційної поведінки озброєного супротивника.

Ключові слова: модель; працівник міліції; озброєний супротивник; холодна зброя.

Методика навчання спеціалістів певного профілю визначається специфікою майбутньої професійної діяльності. Особливістю діяльності працівників органів внутрішніх справ (ОВС) є те, що вона виконується в особливих, ускладнених умовах [1–3]. Досить часто правоохоронцям доводиться стикатись з непокорою озброєних правопорушників [4–6]. Результативність таких зіткнень залежить від рівня підготовленості працівників ОВС [2; 6; 7].

Деякими вченими [5; 6; 7] доведено, що у ситуаціях, які передують збройній сутичці, важливим для правоохоронців є вчасний вибір та застосування засобів фізичного впливу, які адекватні ступеню загрози. Успішне їх застосування можливо під час розвитку умінь у визначенні ступеня небезпеки та навичок виконання спеціальних рухових дій. Базою для формування необхідних умінь та навичок є теоретичні знання, що стосуються особливостей поведінки озброєного супротивника безпосередньо перед виконанням атакуючих дій [7].

Опитування працівників міліції, які піддавались нападу озброєного правопорушника, показало, що здебільшого вони були не готові до відбиття нападу. За зовнішніми ознаками у поведінці супротивника правоохоронці не встигали оцінити

ситуацію, визначити ступінь небезпеки й відреагувати адекватними захисними діями.

Аналіз спеціальної літератури свідчить, що дослідження поведінки озброєного правопорушника, в умовах зіткнення з працівником міліції, здійснювали фахівці [2; 4; 8]. Однак вони ґрунтовно не досліджували мотиваційні, підготовчі, рухово-поведінкові характеристики, які є передумовою нападу на правоохоронця.

Дослідження, які були спрямовані на розроблення моделей поведінки супротивника, проводилися у спортивних єдиноборствах [9; 10]. Вони ґрунтувались на узагальненні знань щодо поведінки супротивника в умовах змагальних сутичок. Створюючи моделі, автори виділяли окремі частини та фрагменти сутички й розглядали їх з позиції техніки і тактики. Однак умови спортивних сутичок за ступенем ризику не відповідають реальним ситуаціям зіткнення з озброєним та агресивно налаштованим правопорушником [6]. Питання розроблення моделей поведінки озброєного правопорушника під час зіткнення з працівником міліції залишилось без достатньої уваги спеціалістів, тому актуальність цього напряму наукового дослідження зумовила вибір теми.

Мета статті – теоретично обґрунтувати та розробити ситуаційні моделі рухової та мотиваційної поведінки озброєного супротивника.

Завдання:

- 1) провести анкетування працівників практичних підрозділів ОВС, які піддавались нападу озброєного правопорушника;
- 2) розробити ситуаційні моделі рухової та мотиваційної поведінки озброєного супротивника.

Теоретичний аналіз та узагальнення літературних джерел, педагогічне спостереження, анкетування є методами дослідження.

З метою розроблення ситуаційних моделей поведінки озброєного супротивника було проведено анкетування працівників практичних підрозділів ОВС (n=82), які піддавались нападу озброєного правопорушника. Анкета складалась з 20 запитань, які стосувались особливостей виникнення та варіантів розгортання збройних сутичок; зовнішнього вияву дій і мотивації правопорушника щодо нападу; особливостей

виконання атакуючих дій та самих поширених способів нападу з використанням холодної зброї та ін.

За результатами анкетування встановлено, що напад на працівника міліції буває завчасно спланованим зі сторони правопорушника (19,3 %) та випадковим – під час несподіваного зіткнення сторін протиборства (80,7 %). Випадкові ситуації виникали під час перевірки документів (61,3 %), прибуття на місце вчинення злочину та затриманні підозрілих осіб (29,6 %), припинення скоєння правопорушення (9,1 %). Спланований напад вважається найбільш небезпечним і характеризується заздалегідь продуманими діями збоку супротивника.

На основі анкетування встановлено, що найчастіше дії, які передують нападу, починаються зі з'ясування особистості, уточнень, прохань та вимог. Перехід до агресивних дій відбувається зненацька. Особливе значення при цьому відіграє поведінка працівника, від його впевнених, швидких, продуманих дій залежить кінцевий результат такого зіткнення.

У разі виникнення сутички між працівником і правопорушником виділено два основних напрями її розгортання: першим атакує працівник (18,9 %); першим проводить напад правопорушник (81,1 %). В основному дії розгортаються за принципом, коли першим атакує правопорушник. Навіть коли працівник підготував зброю завчасно, він діє другим на момент виникнення загрози, тому що застосовувати її він має право лише у разі збройного опору або збройного нападу [2]. Також наслідком розвитку ситуацій, в яких першим атакує правопорушник, є відсутність у працівників міліції умінь прогнозувати можливість та спосіб нападу залежно від зовнішніх ознак загрози, які їх супроводжують. Такі уміння мають формуватися під час занять зі спеціальної фізичної підготовки на базі теоретичних знань, які стосуються зовнішніх ознак загрози у поведінці нападаючого.

На основі проведених досліджень розроблено ситуаційні моделі рухової та мотиваційної поведінки озброєного супротивника в умовах несподіваного зіткнення з працівником міліції (рис. 1) і під час спланованого нападу збоку правопорушника (рис. 2). Ці моделі показують алгоритм поведінки правопорушника, що призводить до нападу на правоохоронця.

Рис 1. Ситуаційна модель рухової та мотиваційної поведінки супротивника в умовах несподіваного зіткнення із працівником міліції

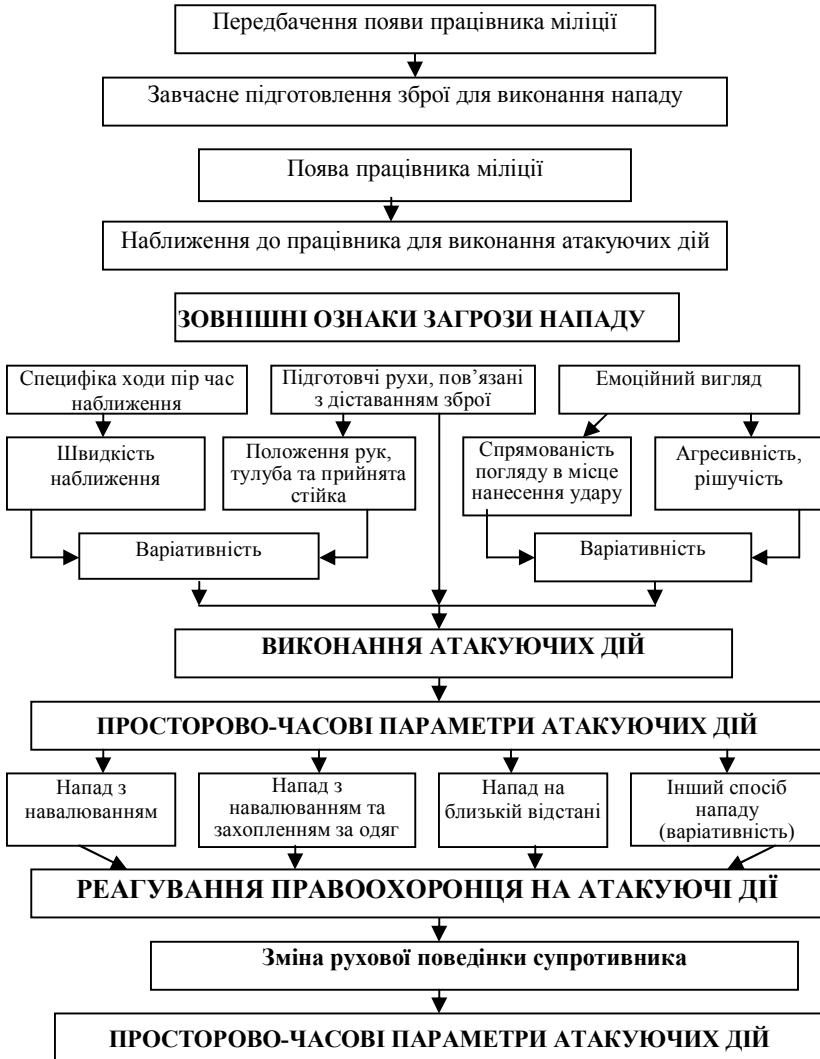

Рис 2. Ситуаційна модель рухової та мотиваційної поведінки супротивника в умовах спланованого нападу на працівника міліції

Аналізуючи зображені моделі слід зазначити, що в умовах несподіваного зіткнення (рис. 1), за візуальною фіксацією вияву працівника міліції у правопорушника буде певна реакція, яка ззовні виявляється в особливостях поведінки. На спрямованість поведінки супротивника щодо нападу впливатиме поєднання зовнішніх (24,3 %) та внутрішніх чинників (75,7 %).

Найвагоміший вплив на прийняття рішення правопорушником скоїти напад справляють внутрішні чинники, які містять у собі: рівень мотивації (63,8 %), психологічний стан супротивника на момент зіткнення (21,6 %) та психофізична підготовленість (14,6 %). До зовнішніх чинників належать: час доби (8,2 %), освітленість місця зіткнення (8,3 %) та погодні умови (4,1 %); наявність та вид зброї у сторін протистояння (13,4 %); дистанція між працівником та правопорушником на момент зіткнення (24,2 %); час візуального випередження на початку сутички (15,4 %); кількість працівників міліції та правопорушників (14,9 %); умови місцевості, на якій відбулося зіткнення (вулиця чи приміщення) (11,5 %).

Ураховуючи ситуацію, яка виникла, та осмислюючи яку, правопорушник приймає рішення про подальші дії. На основі анкетування встановлено, що із загальної кількості ситуацій, які закінчувались збройними сутичками в 71,4 % випадках правопорушник спочатку намагався зникнути. У 28,6 % випадках, коли правоохоронець перший візуально фіксував підозрілу особу й наближався – супротивник атакував відразу. У цьому разі нападу залежав від місця розміщення та виду зброї, способу її захоплення, дистанції до працівника й характеризувався певними підготовчими рухами і зовнішніми ознаками загрози, а саме: особливостями ходи та швидкістю наближення; положенням рук, тулубу та прийнятою стійкою; емоційним виглядом (спрямованість погляду, агресивність, рішучість тощо). Під час зіткнення з правоохоронцем поведінка правопорушника може бути агресивною, рішучою, обережною, пасивною тощо. У разі агресивного стану супротивник не завжди може себе контролювати. У випадку виконання нападу атакує до тих пір, поки не зупинить правоохоронця. У такому стані він навіть не намагається приховати свої рухи, діє відкрито та прямолінійно. Обережно поводить себе особа, яка невпевнена щодо подальших дій та коливається у прийнятті рішення. Під

час пасивного стану особа, як правило, підкоряється не створюючи супротиву.

У разі прийняття рішення вчинити напад, у діях атакуючого простежуються певні закономірності. Наближаючись до працівника, супротивник намагається приховати ножа, руку тримає притиснутою до тулубу. При більш відкритих нападаючих діях за способом захоплення ножа можна визначити можливу траєкторію нанесення удару. Проте бувають випадки несподіваного, короткочасного зіткнення, де не завжди є можливість проводити візуальний контроль. У таких ситуаціях потрібно реагувати вигідним позиційним розміщенням або збільшенням дистанції.

Залежно від поведінки працівника міліції активні атакуючі дії супротивник може розпочинати на різній дистанції. Як правило, правопорушник намагається наблизитись якомога ближче до працівника для виконання удару. Але дистанція, з якої супротивник починає атакувати, визначається також часом візуальної фіксації появи правоохоронця.

У ситуаціях, коли працівник міліції не запідозрив особу в можливому супротиві – нападаючий намагався наблизитись й атакувати на близькій відстані (1–1,5 м). Здебільшого (61,3 %) в умовах несподіваного зіткнення такі ситуації виникали під час перевірки документів.

Дії, пов'язані з діставанням зброї, залежали від рівня підготовленості правопорушника й характеризувалися певними підготовчими рухами, які пов'язані зі зміною положення тілубу та рук.

Під час несподіваного зіткнення сторін протиборства й прийнятті рішення атакувати, агресивні наміри правопорушника у 64,7 % випадків виявлялися відразу. При цьому поведінка правопорушника характеризувалась особливим емоційним виглядом (міміка, пантоміміка), спрямованістю погляду, швидкістю наближення та прийнятою стійкою. У 35,3 % ситуацій нападу правопорушник спочатку не показував агресивних намірів, а потім, у сприятливий для цього момент, атакував. Виконання атакуючих дій характеризувалися певними просторово-часовими параметрами, які включали підготовчі рухи, виконання замаху та удару.

Спрогнозувати спосіб атакуючих дій можна за видом зброї, варіантом її утримання, положення рук та тулуба. Слід ураховувати, що досвідчений злочинець намагається приховати свої наміри щодо нападу. Щоб атакувати несподівано, він контролює свою рухову поведінку та емоційний стан.

В умовах спланованого нападу на працівника міліції (рис. 2) правопорушник, передбачаючи появу правоохоронця, завчасно готував зброю для виконання нападу, поводити себе впевнено та рішуче. Під час появи правоохоронця правопорушник намагається, не викликаючи підозри, наблизитись для виконання атакуючих дій. У цьому разі він аналізує ситуацію, яка виникла, оцінює зовнішні умови та корегує власні дії під час вияву чинників, які заважають. У деяких випадках намагається відвернути увагу працівника, зробивши напад несподіваним. Під час спланованого нападу, за рахунок відсутності явних підготовчих рухів, безпеку нападу важко спрогнозувати й передбачити.

Залежно від зовнішніх умов, виду зброї, вихідного розміщення її у руці існують різні варіанти атакуючих дій. На основі проведеного анкетування було виявлено найбільш небезпечні варіанти атакуючих дій, а саме: несподіваний напад на близькій відстані (38,2 %); напад при швидкому наближенні, з “навалюванням” (26,8 %); напад при швидкому наближенні з захопленням за одяг та виконанням удару (16,4 %); інший спосіб нападу (18,6 %).

Проте, ураховуючи зовнішні умови та поведінку правоохоронця у діях правопорушника, простежувалась певна варіативність, яка пов'язана як зі зміною способу атакуючих дій, так із кардинальною зміною поведінки нападаючого.

Ураховуючи просторово-часові параметри основних способів атакуючих дій, слід зазначити, що під час несподіваного зіткнення, не завжди є можливість відбити напад, застосовуючи при цьому вогнепальну зброю. Це пояснюється часовими обмеженнями. За рахунок короткої дистанції, швидких атакуючих дій та зовнішніх умов працівник міліції не завжди може встигнути дістати вогнепальну зброю, привести її у готовність та виконати постріл. У таких випадках, для відбиття нападу, необхідно застосовувати прийоми рукопашного бою.

Для ефективних захисних дій правоохоронцю, крім наявності знань зовнішніх ознак загрози нападу та

закономірностей у поведінці озброєного правопорушника, сформованих рухових навичок застосування засобів фізичного впливу необхідно бути уважним та контролювати всі, навіть мало помітні рухи супротивника. Це сприятиме вчасному реагуванню на атакуючі дії відповідним позиційним розміщенням, збільшенням дистанції або діями на випередження.

На основі проведених досліджень виявлено низку закономірностей у поведінці озброєного та агресивно налаштованого правопорушника, що передують нападу. Розроблено ситуаційні моделі рухової та мотиваційної поведінки озброєного супротивника, які показують алгоритм поведінки правопорушника, що призводить до нападу на працівника міліції. Використання таких моделей під час занять зі спеціальної фізичної підготовки, сприятиме ефективнішому засвоєнню курсантами необхідних теоретичних знань, на основі яких формуватимуться спеціальні рухові уміння та навички.

Список використаних джерел

1. Ананченко К. В. Техніко-тактична підготовка дзюдоїстів високого класу на основі аналізу модельних характеристик : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. наук з фіз. виховання і спорту : спец. 24.00.01 “Олімпійський та професійний спорт” / К. В. Ананченко. – Х. : Харк. держ. акад. фіз. культури, 2006. – 19 с.
2. Антоненко С. А. Формування рухових навичок рукопашного бою і психологічної стійкості майбутніх співробітників правоохоронних органів / С. А. Антоненко // Актуальні проблеми фізичної культури і спорту. – Х., 2005. – № 6–7. – С. 125–129.
3. Ануфрієв М. І. Основи спеціальної фізичної підготовки працівників органів внутрішніх справ : навч. посіб. / Ануфрієв М. І., Бутов С. Є., Гіда О. Ф., Решко С. М. – К., 2003. – 336 с.
4. Арзютов Г. Н. Модельные характеристики личностных особенностей дзюдоиста, как факторы эффективности и надежности соревновательной деятельности / Г. Н. Арзютов // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту : наук. журнал. – Х. : ХХПІ, 1999. – № 12. – С. 43 – 50.

5. Дементьев П. В. Нападение и защита / Дементьев П. В. – Запорожье : ИПК “Запоріжжя”, 1994. – 144 с.
6. Загорко І. П. Особливості відпрацювання психологічної стійкості у співробітників правоохоронних органів в процесі підготовки до ведення рукопашного поєдинку з озброєним злочинцем / І. П. Загорко // Проблеми пенітенціарної теорії і практики. – К. : РВВ КІВС, 2000. – № 5 – С. 225–227.
7. Колтунец М. И. Самооборона. Самоучитель / Колтунец М. И. – Ростов-на-Дону : Феникс, 2003. – 416 с.
8. Плиско В. И. Формирование у сотрудников устойчивого психомоторного состояния к внешним проявлениям опасности / Плиско В. И. – К. : РИО МВД Украины, 1991. – 128 с.
9. Пліско В. І. Алгоритм дій майбутнього офіцера міліції в умовах зіткнення зі злочинцем, озброєним холодною зброєю / В. І. Пліско, В. В. Бондаренко // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту : наук. журнал. – Х. : ХОВНОКУ – ХДАДМ, 2011. – № 2. – С. 101–104.
10. Усков С. В. Формування професійних умінь курсантів у процесі спеціальної техніко-тактичної підготовки у вищих навчальних закладах МВС України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.02 “Теорія та методика навчання” / С. В. Усков. – К., 2010. – 18 с.